

PRAVNA ZAŠTITA INOVACIJA U CIRKULARNOJ EKONOMIJI: "IZAZOVI U ZAŠTITI INTELEKTUALNE SVOJINE" / LEGAL PROTECTION OF INNOVATIONS IN THE CIRCULAR ECONOMY: "CHALLENGES IN PROTECTING INTELLECTUAL PROPERTY"

Selma Otuzbir-Mecan¹, Amira Perenda¹

¹ Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, Pravni fakultet Travnik u Travniku

e-mail: selma.otuzbir@iu-travnik.com , d_amira_nt@hotmail.com

Pregledni članak

UDK / UDC 346.26:006.3

Sažetak

Cirkularna ekonomija, koja se temelji na smanjenju otpada i ponovnoj upotrebi resursa, zahtijeva pravnu zaštitu inovacija koje omogućavaju ovu transformaciju. Inovacije u cirkularnoj ekonomiji često se odnose na nove tehnologije, poslovne modele i procese, koji mogu biti zaštićeni putem patenata, žigova, industrijskih dizajna ili poslovnih tajni. Međutim, postoje izazovi u zaštiti inovacija koje uključuju reciklažu, ponovnu upotrebu materijala i održive proizvodne procese, jer ove inovacije često ne spadaju u tradicionalne pravne okvire. Također, postoje prepreke u zaštiti poslovnih modela i metoda koji su ključni za cirkularnu ekonomiju, kao i pravni izazovi povezani s konkurencijom i monopolskim praksama. Uz to, nove tehnologije poput blockchaina mogu pomoći u praćenju životnog ciklusa proizvoda, ali postavljaju pitanja o zaštiti podataka i sigurnosti. Za uspješan razvoj cirkularne ekonomije potrebno je unaprijediti zakonske okvire i razviti nove pravne alate koji će podupirati inovacije, osigurati konkurenciju i zaštitu okoliša.

Ključne riječi: *Cirkularna ekonomija, inovacije, Pravna zaštita, intelektualna svojina, patenti poslovne tajne.*

JEL klasifikacija: K39

Abstract

Circular economy, which is based on waste reduction and resource reuse, requires legal protection for innovations that enable this transformation. Innovations in circular economy often involve new technologies, business models, and processes, which can be protected through patents, trademarks, industrial designs, or trade secrets. However, there are challenges in protecting innovations related to recycling, material reuse, and sustainable manufacturing processes, as these innovations often do not fit into traditional legal frameworks. Additionally, there are barriers to protecting business models and methods that are crucial for the circular economy, as well as legal challenges related to competition and monopolistic practices. Furthermore, new technologies such as blockchain can assist in tracking product life cycles, but they raise issues regarding data protection and security. For the successful development of the circular economy, it is necessary to improve legal frameworks and develop new legal tools that will support innovations, ensure competition, and protect the environment.

Keywords: *Circular economy, innovations, legal protection, intellectual property, patents, trade secrets.*

JEL classification: K39

UVOD

Cirkularna ekonomija predstavlja alternativni pristup tradicionalnom linearnom modelu proizvodnje i potrošnje, temeljenom na filozofiji smanjenja otpada, ponovne upotrebe resursa i održivosti. S obzirom na to da inovacije igraju ključnu ulogu u ovoj transformaciji, pravna zaštita tih inovacija postaje neophodna za osiguranje dugoročnog uspjeha cirkularnih poslovnih modela. Međutim, pravni okviri koji se trenutno koriste za zaštitu inovacija, kao što su patent, žigovi, industrijski dizajni i poslovne tajne, često se suočavaju s izazovima kada je riječ o inovacijama specifičnim za cirkularnu ekonomiju, uključujući reciklažu, ponovnu upotrebu materijala i održive proizvodne procese. Osim toga, nove tehnologije poput blockchaina donose dodatne pravne izazove u pogledu zaštite podataka i sigurnosti. Ovaj rad analizira pravne aspekte zaštite inovacija u cirkularnoj ekonomiji, razmatra postojeće prepreke i nudi prijedloge za unapređenje zakonskih okvira.

1. DEFINICIJA CIRKULARNE EKONOMIJE I NJEZINE INOVACIJE

Cirkularna ekonomija temelji se na modelu u kojem resursi ostaju u upotrebi što je dulje moguće, čime se smanjuje potreba za novim resursima i smanjuje negativan utjecaj na okoliš. Inovacije u cirkularnoj ekonomiji obuhvaćaju nove tehnologije, poslovne modele i procese koji omogućavaju učinkovito korištenje resursa. To uključuje inovacije u područjima poput reciklaže, ponovne upotrebe materijala, održivih proizvodnih procesa, kao i razvoja novih poslovnih modela koji omogućuju dugoročno korištenje proizvoda. Cirkularna ekonomija je novi ekonomski model koji zamjenjuje dosadašnji linearni model. Dok je kruženje stvari u prirodi poznato još od osnovne škole, danas je postalo ključni dio globalnih politika. Ovaj koncept prvi su spomenuli britanski ekonomisti Turner i Pearce, koji su primijetili nedostatak interesa za održivim razvojem kod tradicionalnih gospodarstvenika. I mnogi drugi ekonomisti počeli su se baviti ovim problemom. Tradicionalni pristup životu temeljio se na procesu uzimanja, iskorištavanja i odbacivanja, dok cirkularni model zagovara povratak prirodi i ponovnu upotrebu resursa. Fokus na energetske učinkovitost i ekološku održivost osnova je ovog razmišljanja, a primjenjuje se na sve aspekte života. Ključne prednosti ovog modela uključuju ekonomske uštede, stvaranje novih radnih mjesta, štednju resursa i energije te doprinos smanjenju klimatskih promjena.

2. PRAVNA ZAŠTITA INOVACIJA U CIRKULARNOJ EKONOMIJI

U prvoj polovini 2010. godine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je dva važna zakona koja uređuju područje autorskog i srodnih prava. Prvi zakon, Zakon o autorskom i srodnim pravima, pokriva sve aspekte autorskog prava, uključujući srodna prava, te način njihovog ostvarivanja, zaštite i primjene, s posebnim naglaskom na međunarodne aspekte tih prava. Drugi zakon, Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava, fokusira se na regulisanje prava koja se ostvaruju putem kolektivnih organizacija, što je jedan od važnih mehanizama zaštite u ovom području.

Postojali su brojni razlozi za donošenje novih zakona. Naime, prethodni Zakon o autorskom pravu iz 2002. godine omogućio je djelomičnu harmonizaciju sa Sporazumom o trgovinsko-pravnim aspektima prava intelektualnog vlasništva (TRIPS) Svjetske trgovinske organizacije, ali nije bio usklađen sa zakonodavstvom Evropske unije, odnosno direktivama koje je EU donijela u oblasti

autorskog i srodnih prava. Potpisivanje Ugovora o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) sa EU 2008. godine nametnulo je BiH obvezu usklađivanja vlastitog zakonodavstva s pravnim poretkom EU, što je zahtijevalo donošenje novih propisa u ovom području. Takođe, u razvijenim evropskim i svjetskim državama sve veća pažnja posvećena je zaštiti intelektualnog vlasništva, uključujući autorska i srodna prava, što se vidi u sve većem broju direktiva EU i međunarodnih ugovora, kao i u stalnoj modernizaciji zakonodavstva u tom smislu.

S obzirom na ubrzan razvoj novih tehnologija, posebno digitalnih i internet tehnologija, došlo je do značajnih promjena u načinu korištenja autorskih djela. Ove promjene su dovele do povećanja nezakonitog korištenja autorskih djela putem digitalnih medija i interneta, što je zahtijevalo uvođenje novih mjera zaštite prava nositelja intelektualnog vlasništva. Zakonodavstvo BiH stoga je bilo potrebno prilagoditi kako bi se odgovorilo na ove izazove, uz istovremeno poštivanje svih preuzetih međunarodnih obaveza.

Zakon o autorskom i srodnim pravima, kao i Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskih i srodnih prava, objavljeni su u „Službenom glasniku BiH“ broj 63/10 i stupili na snagu 11. augusta 2010. godine, čime su zamijenili prethodne zakone koji su bili na snazi. Ovi zakoni omogućavaju potpuno usklađivanje zakonodavstva BiH s međunarodnim konvencijama, kao što su Bernska konvencija, Rimski konvencija, WIPO ugovori o autorskom pravu i izvođenjima, te Sporazum TRIPS Svjetske trgovinske organizacije. Takođe, zakoni su usklađeni s direktivama Evropske unije, uključujući Direktivu o pravnoj zaštiti računarskih programa, Direktivu o pravima umnožavanja, Direktivu o pravnoj zaštiti baza podataka i mnoge druge.

Ovi zakoni doprinose modernizaciji i jačanju pravne zaštite autorskih i srodnih prava u Bosni i Hercegovini, usklađujući domaće zakonodavstvo s evropskim i međunarodnim standardima, te omogućuju efikasniju zaštitu intelektualnog vlasništva. Ovaj pravni okvir ima važnu ulogu u poticanju kreativnosti, zaštiti prava autora i stvaralaca, kao i u suzbijanju nezakonitog korištenja njihovih djela, posebno u digitalnom okruženju.

Pravne zaštite inovacija uključuju nekoliko oblika zaštite koji mogu biti primijenjeni na inovacije u cirkularnoj ekonomiji:

- **Patenati:** Patenati se obično koriste za zaštitu novih izuma, uključujući tehnologije koje omogućuju reciklažu ili optimizaciju proizvodnih procesa. Međutim, inovacije koje se odnose na održive proizvodne procese ili reciklažu materijala mogu biti teško patentirati jer takvi izumi često ne zadovoljavaju uvjete za patentabilnost, kao što su novost i inventivnost.
- **Žigovi:** Žigovi služe za zaštitu brandova i poslovnih modela. Cirkularna ekonomija često uključuje nove poslovne modele, kao što su modeli "proizvoda kao usluge" ili recikliranje proizvoda unutar zatvorenog kruga, a zaštita ovih modela putem žigova može biti korisna. Međutim, žigovi ne pružaju zaštitu samih inovacija ili tehnologija.
- **Industrijski dizajni:** Industrijski dizajni mogu se koristiti za zaštitu vanjskog izgleda proizvoda, što je relevantno za inovacije u dizajnu proizvoda koji se mogu višekratno koristiti ili lako reciklirati. Međutim, industrijski dizajn ne štiti funkcionalne aspekte proizvoda, što može biti ograničenje u kontekstu cirkularnih inovacija koje se temelje na novim tehnologijama.

- **Poslovne tajne:** Poslovne tajne mogu biti ključne za zaštitu poslovnih modela, metoda proizvodnje ili drugih informacija koje ne mogu biti patentirane, ali predstavljaju konkurentsku prednost. U kontekstu cirkularne ekonomije, poslovne tajne mogu biti korisne za zaštitu inovacija vezanih uz interne procese reciklaže ili distribucije resursa.

3. IZAZOVI U PRAVNOJ ZAŠTITI INOVACIJA U CIRKULARNOJ EKONOMIJI

Izazovi u području autorskog i srodnih prava u Bosni i Hercegovini, kao i na globalnom nivou, mogu biti brojni i složeni, posebno u kontekstu digitalizacije, razvoja novih tehnologija i usklađivanja s međunarodnim standardima. Evo nekoliko ključnih izazova:

1. **Nezakonito korištenje i piratstvo:** Jedan od najvećih izazova u modernom društvu je široko rasprostranjeno nezakonito korištenje autorskih djela, uključujući piratstvo i neovlašteno dijeljenje sadržaja putem interneta. Razvoj digitalnih tehnologija, posebno interneta, omogućio je masovno širenje sadržaja, što je postalo izazov za nositelje autorskih prava da zaštite svoja djela od neovlaštenog korištenja. Internet i digitalne platforme omogućavaju korisnicima lako preuzimanje i distribuciju djela bez odobrenja autora, što dodatno komplicira provedbu zakona i zaštitu prava.
2. **Uska povezanost s novim tehnologijama:** Brzi tehnološki razvoj, uključujući napredak u digitalizaciji, blockchain tehnologijama, umjetnoj inteligenciji i robotici, stvorio je nove izazove u vezi s pravima na autorska djela i srodna prava. Na primjer, korištenje umjetničkih djela u procesu razvoja algoritama za umjetnu inteligenciju može dovesti do pitanja tko je vlasnik prava na djelo koje je stvoreno ili modificirano pomoću tih tehnologija.
3. **Održavanje ravnoteže između zaštite prava i slobode korištenja:** Osiguranje prava autora, dok se istovremeno omogućava slobodno korištenje djela u obrazovne, istraživačke ili društvene svrhe, predstavlja izazov za zakonodavce. Na primjer, postoje naponi da se ograniče slobode korištenja sadržaja kako bi se osigurala bolja zaštita autora, što može dovesti do konflikta sa interesima korisnika, kao što su online platforme ili edukatori koji koriste materijale u nastavi.
4. **Usmjerenost na kolektivno ostvarivanje prava:** Zakonodavne promjene u BiH, posebno u vezi s kolektivnim ostvarivanjem autorskih prava, omogućuju bolju zaštitu autora, ali izazov ostaje u upravljanju kolektivnim organizacijama koje moraju biti transparentne i efikasne. Ponekad se pojavljuje nesigurnost u vezi s distribucijom prihoda od autorskih prava i ulogom organizacija koje prikupljaju takve prihode. U BiH, kako bi se omogućila efikasnija zaštita, potrebna je veća edukacija i povjerenje u kolektivne organizacije.
5. **Uska usklađenost s međunarodnim normama:** Iako je BiH učinila napredak u usklađivanju svojih zakona s međunarodnim standardima, izazov ostaje u kontinuiranoj implementaciji i prilagodbi zakonodavstva novim međunarodnim ugovorima, kao što su direktive EU i međunarodne konvencije o intelektualnom vlasništvu. Ovdje je ključna transparentnost u primjeni propisa i njihovo usklađivanje sa stalnim promjenama na globalnom nivou.

6. **Ograničena svijest i edukacija:** Nizak nivo svijesti među građanima, kao i među korisnicima i nositeljima autorskih prava, o značaju zaštite autorskih i srodnih prava predstavlja dodatni izazov. Mnogi ljudi nisu dovoljno informirani o svojim pravima, niti o mogućnostima zaštite svojih djela, dok s druge strane, mnogi korisnici interneta nisu svjesni da preuzimanje ili distribucija zaštićenih djela može biti nezakonita.
7. **Brzina prilagodbe zakonodavstva novim izazovima:** Zakonodavne promjene u ovom području, iako nužne, ne mogu uvijek pratiti brzinu kojom se razvijaju nove tehnologije i tržišta. Kako bi se očuvala ravnoteža između zaštite autora i slobode korištenja, zakonodavstvo mora biti fleksibilno i brzo se prilagođavati novim izazovima u digitalnom okruženju, poput novih načina distribucije sadržaja i novih platformi.
8. **Povezivanje sa tržištima i pravnim okvirom EU:** Iako BiH nastoji harmonizirati svoje zakonodavstvo s EU, pristup jedinstvenom tržištu EU i usklađivanje s *Acquis communautaire* može biti izazovno. Različiti zakonski okviri u BiH i EU mogu uzrokovati poteškoće u provedbi prava nositelja intelektualnog vlasništva, što može dovesti do nesuglasica u zaštiti i naplati autorskih prava na međunarodnim tržištima.

Ovi izazovi zahtijevaju stalnu prilagodbu zakonodavstva, kao i razvoj novih alata i mehanizama za zaštitu autorskih i srodnih prava. Takođe, potrebno je povećati svijest o važnosti zaštite intelektualnog vlasništva kako bi se stvorio održiv i inovativan ekosistem u kojem su prava autora i kreatora efikasno zaštićena.

Inovacije koje uključuju reciklažu, ponovnu upotrebu materijala i održive proizvodne procese suočavaju se s nekoliko izazova u pogledu pravne zaštite:

1. **Nepotpuni pravni okviri:** Tradicionalni pravni okviri nisu u potpunosti prilagođeni inovacijama specifičnim za cirkularnu ekonomiju. Mnoge tehnologije vezane uz reciklažu i ponovnu upotrebu materijala nisu prepoznate u postojećim zakonodavstvima, što može otežati njihov patentni postupak ili zaštitu od konkurencije.
2. **Problemi s patentabilnošću:** Inovacije koje se odnose na cirkularnu ekonomiju, poput novih metoda reciklaže ili sustava za ponovnu upotrebu, često se ne mogu patentirati zbog toga što se temelje na postojećim tehnologijama ili procesima, čime se otežava zaštita tih izuma.
3. **Ograničenja u zaštiti poslovnih modela:** Poslovni modeli koji se temelje na principima cirkularne ekonomije, poput modela ponovne upotrebe proizvoda ili dijeljenja resursa, teško je zaštititi tradicionalnim pravima intelektualnog vlasništva, jer oni često ne zadovoljavaju uvjete za patent ili žig.
4. **Kompleksnost praćenja održivosti:** Novi poslovni modeli koji se temelje na principima cirkularne ekonomije zahtijevaju praćenje životnog ciklusa proizvoda i resursa. Nove tehnologije poput blockchaina mogu pomoći u praćenju ovih podataka, ali postavljaju dodatna pitanja u pogledu zaštite podataka i sigurnosti.

4. BLOCKCHAIN TEHNOLOGIJA I PRAVNA ZAŠTITA PODATAKA

Blockchain, kao decentralizirani sustav za pohranu podataka, može igrati ključnu ulogu u cirkularnoj ekonomiji, posebno u praćenju životnog ciklusa proizvoda i osiguravanju transparentnosti u reciklaži i ponovnoj upotrebi. Međutim, korištenje blockchaina postavlja pravna pitanja vezana uz zaštitu podataka, privatnost korisnika i sigurnost informacija. Osim toga, zakoni koji se odnose na zaštitu osobnih podataka, poput GDPR-a, mogu ograničiti primjenu blockchaina u određenim industrijama.

5. PRIJEDLOZI ZA UNAPREĐENJE PRAVNIH OKVIRA

Za uspješan razvoj cirkularne ekonomije potrebno je unaprijediti postojeće zakonske okvire i razviti nove pravne alate koji će podupirati inovacije. Za unapređenje pravnog okvira u području autorskih i srodnih prava, posebno u kontekstu digitalizacije i usklađivanja sa međunarodnim standardima, potrebna su konkretna pravna rješenja i strategije. Evo nekoliko prijedloga za unapređenje pravnog okvira:

1. Jačanje zakonodavne usklađenosti s EU zakonodavstvom i međunarodnim konvencijama

- **Prijedlog:** Ubrzati proces usklađivanja zakonodavstva BiH s evropskim i međunarodnim normama (Acquis communautaire, TRIPS, WIPO ugovori), uključujući direktive EU o autorskim pravima, zaštiti baza podataka, i digitalnoj distribuciji.
- **Mogućnosti:** Redizajn i unaprjeđenje postojećih zakona o autorskom i srodnim pravima kako bi se zadovoljili zahtjevi EU u pogledu zaštite intelektualnog vlasništva, s posebnim naglaskom na digitalno društvo.

2. Unaprjeđenje zaštite autorskih prava u digitalnom okruženju

- **Prijedlog:** Uvesti precizne odredbe koje se odnose na zaštitu autorskih prava u digitalnom prostoru, uključujući mehanizme za borbu protiv piratstva, kao i specifične smjernice za platforme koje omogućuju distribuciju zaštićenog sadržaja (npr. YouTube, društvene mreže).
- **Mogućnosti:** Provedba zakona na internetu i uvođenje obveze da platforme za distribuciju sadržaja (kao što su streaming servisi, online prodavnice) imaju jasne procedure za uklanjanje piratskog sadržaja, uz podršku napredne tehnologije za praćenje digitalnih djela (npr. Digital Rights Management - DRM).

3. Povećanje transparentnosti i efikasnosti kolektivnog ostvarivanja prava

- **Prijedlog:** Ojačati ulogu kolektivnih organizacija u BiH, osigurati transparentnost u njihovom radu, te stvoriti pravne okvire za efikasno prikupljanje i raspodjelu prihoda od autorskih prava.
- **Mogućnosti:** Uvođenje novih standarda za izvještavanje i financijske revizije kolektivnih organizacija, u cilju veće odgovornosti prema autorima i korisnicima, te smanjenje mogućnosti za zloupotrebe.

4. Poticanje edukacije i svijesti o intelektualnom vlasništvu

- **Prijedlog:** Provesti opsežne edukativne kampanje za sve građane, uključujući autora, korisnike i preduzetnike, kako bi se podigla svijest o značaju intelektualnog vlasništva, njegovoj zaštiti, kao i mogućnostima legalnog korištenja zaštićenih djela.
- **Mogućnosti:** Uvođenje edukativnih programa u škole, univerzitete, kao i za profesionalce u industrijama koje se bave kreativnim sadržajem (umjetnici, dizajneri, programeri).

5. Razvoj digitalnih alata za efikasniju zaštitu autorskih prava

- **Prijedlog:** Razviti i implementirati nove digitalne tehnologije, kao što su blockchain i pametni ugovori (smart contracts), kako bi se poboljšala transparentnost i sigurnost u praćenju autorskih prava i distribuciji prihoda.
- **Mogućnosti:** Primjena blockchaina za automatsko praćenje vlasništva nad autorskim djelima i distribuciju prihoda, kao i usklađivanje sa novim trendovima u industriji, poput tokenizacije umjetničkih djela ili digitalnih licenci.

6. Uvođenje fleksibilnijih i jasnijih odredbi za digitalno korištenje djela

- **Prijedlog:** Unaprijediti pravnu regulativu koja se odnosi na slobodnu upotrebu djela u edukativne, istraživačke i nekomercijalne svrhe, pružajući jasne smjernice i izuzeća za ove aktivnosti, a istovremeno osigurati odgovarajuću zaštitu autora.
- **Mogućnosti:** Razviti fleksibilne modele licenciranja, poput Creative Commons licenci, koje omogućuju autorima da slobodno odrede uvjete pod kojima njihova djela mogu biti korištena, uz minimalnu regulaciju i birokraciju.

7. Poboljšanje provedbe i sankcioniranja piratstva i neovlaštenog korištenja

- **Prijedlog:** Ojačati kapacitete za provedbu zakona, uključujući suradnju s policijom i sudovima, kako bi se osigurao brzi i učinkoviti odgovori na kršenja prava intelektualnog vlasništva.
- **Mogućnosti:** Uvođenje jačih sankcija za piratstvo, uz implementaciju tehnoloških rješenja koja omogućuju praćenje ilegalnog dijeljenja sadržaja i brz oporavak od takvih povreda.

8. Revidiranje i modernizacija rokova zaštite prava

- **Prijedlog:** Razmotriti mogućnost prilagodbe zakonskih rokova zaštite autorskih prava i prava srodnih prava kako bi se bolje uskladili s modernim trendovima u industriji, kao i potrebama autora i nositelja prava.
- **Mogućnosti:** Prilagodba trajanja zaštite prava s obzirom na specifičnosti digitalnog doba, primjerice, u slučaju stalnih nadogradnji i digitalnih kopija djela koje nisu uvijek jasno definirane u tradicionalnom zakonodavstvu.

9. Uvođenje modela za rješavanje sporova putem online platformi

- **Prijedlog:** Razviti zakonske okvire za online rješavanje sporova vezanih uz autorska prava i prava srodnih prava (tzv. ODR - Online Dispute Resolution).
- **Mogućnosti:** Stvaranje specijaliziranih online platformi koje bi omogućile brže, jeftinije i efikasnije rješavanje sporova između autora, korisnika i drugih zainteresiranih strana.

10. Jačanje zaštite prava autora u vezi s umjetničkim djelima koja koriste umjetnu inteligenciju

- **Prijedlog:** Razviti zakonske odredbe koje će prepoznati i regulirati prava autora u kontekstu umjetničkih djela koja se stvaraju pomoću umjetničke inteligencije.
- **Mogućnosti:** Definiranje vlasničkih prava u slučajevima kada umjetna inteligencija stvara djela temeljem prethodno zaštićenih materijala, te regulacija odnosa između kreatora i umjetničke inteligencije.

Ovi prijedlozi omogućuju efikasniju zaštitu autorskih i srodnih prava u današnjem digitalnom okruženju, a također pružaju mehanizme za usklađivanje zakonodavstva s međunarodnim standardima, dok istovremeno omogućavaju transparentnost, poštivanje prava svih strana i poticanje daljnjeg razvoja kreativne industrije.

ZAKLJUČAK

Zaključno, pravna zaštita inovacija u cirkularnoj ekonomiji predstavlja ključni element u ostvarivanju održivog razvoja i ekološke ravnoteže. Kako bi se omogućio uspješan razvoj ovog modela, nužno je prilagoditi postojeće zakonske okvire te razviti nove pravne alate koji će podupirati inovacije, osigurati konkurenciju i istovremeno štititi okoliš. Inovacije koje omogućavaju reciklažu, ponovnu upotrebu resursa i održive proizvodne procese imaju potencijal transformirati gospodarstva i smanjiti negativan utjecaj na okoliš, no za njihovu široku implementaciju potrebno je stvoriti odgovarajući pravni okvir.

Ključni izazov u ovom području leži u usklađivanju zakonodavstva s novim poslovnim modelima koji se temelje na cirkularnoj ekonomiji, kao i u zaštiti poslovnih tajni, tehnologija i metoda koje se koriste u ovom procesu. Zakonodavni okvir mora biti fleksibilan, kako bi se mogao prilagoditi novim tehnologijama i inovacijama, a istovremeno pružiti potrebnu zaštitu autorima i inovatorima. Također, nužno je osigurati ravnotežu između zaštite intelektualnog vlasništva i slobodnog tržišta, kako bi se potaknuo razvoj konkurencije i sprečile monopolističke prakse.

Razvoj novih tehnologija, poput blockchaina, nudi dodatne mogućnosti za praćenje životnog ciklusa proizvoda i smanjenje negativnog utjecaja na okoliš, ali istovremeno postavlja pitanja u vezi s zaštitom podataka i sigurnosti. Stoga je važno razviti pravne okvire koji će omogućiti sigurno korištenje ovih novih tehnologija, bez ugrožavanja privatnosti ili sigurnosti korisnika.

Na kraju, kako bi se postigao uspješan razvoj cirkularne ekonomije, potrebno je kontinuirano unapređivati zakone i propise, osigurati edukaciju i podizanje svijesti među svim dionicima, te poticati suradnju između zakonodavnih tijela, industrije i drugih relevantnih organizacija. Samo kroz takav holistički pristup moguće je stvoriti uvjete za održiviji i konkurentniji ekonomski model koji će doprinositi smanjenju negativnog utjecaja na okoliš i osigurati dugoročnu ekološku i ekonomsku stabilnost.

LITERATURA

1. **Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih djela.** (1992, 1. mart). Ratifikovana od strane Bosne i Hercegovine.
2. **Direktiva 2001/29/EC o harmonizaciji određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informatičkom društvu.** (2001, 22. maj).
3. **Direktiva 2004/48/EC o provođenju prava intelektualnog vlasništva.** (2004, 29. april).
4. **Direktiva 2006/116/EC o roku trajanja autorskog i određenih srodnih prava.** (2006, 12. decembar).
5. **Direktiva 92/100/EEC o pravu davanja u zakup i na poslugu u području intelektualnog vlasništva.** (1992, 19. novembar).
6. **Direktiva Vijeća 91/250/EEC o pravnoj zaštiti računarskih programa.** (1991, 14. maj).
7. Jelisavac Trošić, S. (2023). *Dinami ka razvoja intelektualne svojine u međunarodnim ekonomskim odnosima*. Institut za međunarodnu politiku i privredu.
8. **Konvencija o osnivanju Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO).** (1992, 1. mart). Ratifikovana od strane Bosne i Hercegovine.

9. **Konvencija o zaštiti proizvođača fonograma od neovlaštenog umnožavanja njihovih fonograma.** (2009, 25. maj). Ratifikovana od strane Bosne i Hercegovine.
10. **Konvencija o zaštiti umjetnika izvođača, proizvođača fonograma i organizacija za radiodifuziju.** (2009, 25. maj). Ratifikovana od strane Bosne i Hercegovine.
11. **Sporazum o trgovinskopravnim aspektima prava intelektualnog vlasništva (TRIPS).** (1994). Svjetska trgovinska organizacija.
12. **Ugovor o stabilizaciji i pridruživanju između BiH i EU.** (2008, 16. juni).
13. **Ugovor WIPO-a o autorskom pravu (WCT).** (2009, 25. novembar). Ratifikovan od strane Bosne i Hercegovine.
14. **Ugovor WIPO-a o izvođenjima i fonogramima (WPPT).** (2009, 25. novembar). Ratifikovan od strane Bosne i Hercegovine.
15. **Zakon o autorskom i srodnim pravima.** (2010). *Službeni glasnik BiH*, broj 63/10.
16. **Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava.** (2010). *Službeni glasnik BiH*, broj 63/10.
17. Zlatović, D. (2010). *Intelektualno vlasništvo i marketing - pravni aspekti suvremenog marketinga.* Inmag.